

Modulul 2: Asigurarea accesului egal la educație a minorităților etnice

Titularul cursului: Prof. dr. Lucian Cherata

Buget de timp: 25 ore (5 ore curs teorie, 14 ore activități practice/aplicații+1 oră evaluare)

• **Obiectivele disciplinei**

1. Cunoașterea , înțelegerea și însușirea de către cursanți a cunoștințelor de bază referitoare la asigurarea accesului la educație a minorităților etnice;

- probleme teoretice și abordări legislative în plan național și european privind accesul la educație al minorităților etnice;

- interculturalitate și multiculturalitate; diferențe conceptuale, implicații, modernitate;

- implicații social-politice determinate de existența minorităților în plan național și european;

- implicații culturale ale existenței minorităților naționale și transnaționale;

- interculturalitatea istoriei umane;

- interculturalitate și identitate etnică și culturală; romii, realitate europeană

- relații și comunicare interetnică în plan cultural, educațional, social și politic;

- educația și egalitatea de șanse pentru grupurile dezavantajate;

- regăsirea interculturalității în principiile școlii incluzive;

- creștinism și interculturalitate – axiologie și pragmatism în plan european;

- negarea interculturalității, intoleranță și fanatism;

2. Formarea unei viziuni unitare asupra proceselor socio-culturale în plan istoric și înțelegerea de către cursanți a esenței acestora, însușirea unor procedee și tehnici de lucru cu mare aplicabilitate în rezolvarea diverselor probleme practice de natură interculturală.

3. Crearea premiselor conceptual-practice și a disponibilităților

motivațional-afective necesare cursanților pentru realizarea finalităților

propuse, relevante pentru domeniul abordat și adecvate cerințelor și nevoilor

actuale, dar și caracteristicilor individuale.

• **Competențele pe care le formează cursanților**

– Formarea unor premise conceptual-aplicative de identificare a problemelor de axiologie socială și culturală;

– Formarea unor disponibilități motivațional-afective de cultivare a interesului pentru fenomenele interculturale și implicațiile acestora în lumea contemporană;

– Deprinderea principiilor de bază privind abordarea unor situații concrete în care este prezent fenomenul interculturalității;

Nr crt	Conținuturi/Teme	Nr ore	Forma de activitate	Formator
1.	Probleme teoretico-legislative în plan național și european privind accesul la educație al minorităților etnice. Expunere.	1	curs	Cherata Lucian, prof. dr.

	Dezbatere.			
2.	Interculturalitate și multiculturalitate; diferențe conceptuale, implicații, modernitate. Brainstorming	2	activități aplicative	Cherata Lucian, prof. dr.
3.	Implicații culturale ale existenței minorităților naționale și transnaționale. Brainstorming.Dezbatere	2	activități aplicative	Cherata Lucian prof. dr.
4.	Interculturalitatea istoriei umane Expunere. Dezbatere	1	curs	Cherata Lucian prof. dr.
5.	Interculturalitate și identitate etnică și culturală. Rromii – istorie, cultură, tradiții Expunere. Brainstorming. Studiu de caz. Dezbatere	2	activități aplicative	Cherata Lucian prof. dr.
6.	Relații și comunicare interetnică în plan cultural, educațional, social și politic Relația majoritar-minoritar; implicații în plan școlar și educațional Expunere. Studiu de caz. Dezbatere	2	Activități aplicative	Cherata Lucian prof. dr.
7.	Educația și egalitatea de șanse pentru grupurile dezavantajate Expunere. Dialog	2	curs	Cherata Lucian prof. dr.
8.	Regăsirea interculturalității în principiile școlii incluzive; Braistorming. Studiu de caz. Dezbatere	4	activități aplicative	Cherata Lucian prof. dr.
9.	Creștinism și interculturalitate – axiologie și pragmatism în plan european. Coordonate educaționale Expunere. Dialog	1	curs	Cherata Lucian prof. dr.
10.	Negarea interculturalității, intoleranță și fanatism. Implicații educaționale Studiu de caz. Joc de rol. Dezbatere	2	activități aplicative	Cherata Lucian prof. dr.
11.	Evaluare	1	Verificarea portofoliilor. Chestionar	Cherata Lucian prof. dr.

Schița/rezumatul temelor:

1. Probleme teoretico-legislative în plan național și european privind accesul la educație al minorităților etnice. Se vor pune în discuție principalele legi europene și naționale referitoare la minoritățile etnice și dreptul acestora la educație prin respectarea specificului cultural și etnic.

2. *Interculturalitate și multiculturalitate; diferențe conceptuale, implicații, modernitate.* Se face prezentarea și analiza celor două concepte urmată de evidențierea diferențelor acestora în plan teoretic și aplicativ. Se susține superioritatea conceptului de *interculturalitate* în consonanță cu dezideratele lumii moderne.
3. *Implicații culturale ale existenței minorităților naționale și transnaționale.* Se evidențiază ideea bogăției culturale a unui popor care are minorități. Se discută despre posibilitățile de convertire a *multiculturalismului* implicit în *interculturalism* și susținerea acestui fenomen ca pârgie în procesul educațional al membrilor unei societăți.
4. *Interculturalitatea istoriei umane.* Se face o prezentare a principalelor momente de sinteză culturală din istoria omenirii, exemplificându-se fenomenul *interculturalității* și apoi importanța simbolurilor culturale comune în istoria popoarelor. Se evidențiază fenomenul *interculturalității* ca și coordonată importantă a istoriei umane.
5. *Interculturalitate și identitate etnică și culturală. Rromii – istorie, cultură, tradiții.* Se prezintă cele mai importante momente din istoria rromilor precum și tradițiile și cultura etniei. Se va insista pe acele elemente semnificative în plan educațional și școlar, susținându-se ideea importanței respectării specificului etnic al rromilor în toate demersurile pentru integrarea lor în societatea modernă.
6. *Relații și comunicare interetnică în plan cultural, educațional, social și politic. Relația majoritar-minoritar; implicații în plan școlar și educațional.* Se pune problema comunicării ca și coordonată esențială a relației interetnice care conduce la cunoaștere reciprocă, premisă a eliminării prejudecăților și discriminării în plan social.
7. *Educația și egalitatea de șanse pentru grupurile dezavantajate.* Se cunoaște faptul că grupurile dezavantajate sunt cele mai vulnerabile pe toate planurile vieții sociale. În ceea ce privește educația, copiii proveniți din mediile dezavantajate sunt întotdeauna marcați de starea socială a propriilor familii. În acest context, se pune problema egalității de șanse a acestor copii cu alți copii proveniți din medii normale. Programele educaționale complementare menite să reducă acest decalaj reprezintă pentru școala modernă o prioritate și, din acest motiv, cunoașterea lor este binevenită în pregătirea dascălilor.
8. *Regăsirea interculturalității în principiile școlii incluzive.* Conceptul modern de *școală incluzivă* presupune cultivarea principiilor *interculturalității*, școala fiind instituția în care se regăsesc cele mai importante interese ale unei comunități cu implicații emoționale și afective ale tuturor membrilor acesteia. În acest context, interculturalitatea devine liantul cointeresării și buneii înțelegeri între oamenii comunității aferente școlii.
9. *Creștinism și interculturalitate – axiologie și pragmatism în plan european. Coordonate educaționale.* Alături de *interculturalitate*, *valorile creștine*, comune întregului spațiu european constituie un cod de principii în care toleranța, iubirea aproapelui și principiile morale elementare vin ca argumente în favoarea unei Europe unite. De aceea, împletirea celor două „argumente” ale lumii europene cu metodele educației moderne potențiază demersul didactic orientat spre crearea unui om modern, lipsit de prejudecăți rasiale, etnice, religioase și de orice altă natură.
10. *Negarea interculturalității - intoleranță și fanatism. Implicații educaționale.* Pentru că *interculturalitatea* înseamnă, în primul rând, *comunicare, cunoaștere, înțelegere, toleranță și preluarea experiențelor pozitive*, atunci când este negată sau ignorată este firesc să ne confruntăm cu *intoleranța* și *necomunicarea* și, implicit cu *fanatismul*. Aceste pericole pot aduce prejudicii esențiale procesului educațional, iar victimele sigure ale acestei situații sunt membrii grupurilor dezavantajate. Din aceste motive, explicarea

fenomenelor amintite poate conduce la eliminarea unor grave posibile disfuncții în procesul educativ.

11. *Verificarea portofoliilor cursanților. Chestionar.* Finalizarea cursului va fi marcată de discutarea conținutului portofoliilor și aplicarea unui chestionar prin care se va sonda înțelegerea principalelor noțiuni și concepte conținute de etapele derulării acestuia.

Strategii de predare-învățare:

Strategiile de predare-învățare vizează atât metodele specifice formării în general, cât și metodele de învățare corespunzătoare specificului conținuturilor (inductive, deductive, analogice, aplicative, de învățare prin descoperire-cercetare).

Metodele utilizate vor îmbina comunicarea activizată cu învățarea prin cunoaștere științifică, cu accent pe aplicativ și formativ.

Resursele didactice vor valorifica portofoliul cursanților și bibliografia corespunzătoare recomandată, precum și oportunitățile oferite de Internet.

Evaluarea realizării obiectivelor:

1. Rezolvarea de probleme aplicative și alte verificări specifice seminariilor
2. Elaborarea unor lucrări aplicative de muncă independentă
3. Evaluarea prezenței ca indicator motivațional
4. Realizarea unui referat final care va pune în valoare atât cunoștințele teoretice, cât și metodele, procedeele și tehnicile de lucru însușite și aplicate pe probleme practice, pe o temă stabilită/aleasă.
5. Aplicarea unui chestionar raportat la conținuturile modulelor cursului.

Bibliografie:

1. *****, *Educație interculturală în contextul integrării României în Uniunea Europeană*, Seminar științific internațional, 10-11 mai 2006, Edit. ASE, București, 2006.
2. *****, *Minorități și învățământ în România*, Edit. Studium, Cluj-Napoca, 2001.
3. *****, *Minoritățile naționale din România, Dovezi istorice privind așezarea și evoluția*, Edit. Kham, București, 2001.
4. *****, *Tradiții ale rromilor din România*, Edit. Salvați Copiii, București, 2004.
5. Cherata, Lucian, *Țigani, istorie, specific, limbă*, Edit. Sibila, Craiova, 1999.
6. Cherata, Lucian, *Integrarea europeană și problema rromilor*, Edit. Arves, Craiova, 2005.
7. Curteanu, Doru ș.a., *Ghidul trainerului*, Edit. Irecson, București, 2005.
8. Nedelcu, Doina, *Educație democratică, incluziune și interculturalitate*, Edit. Didactică și Pedagogică, R.A., București, 2007.

**Responsabil curs,
Prof. dr. Lucian Cherata**

ETIMOLOGIA CUVINTELOR „ȚIGAN” ȘI „(R)ROM”

Astăzi este deja un loc comun în literatura de specialitate opinia, exprimată aproape unanim de către cercetători, privind prima posibilă menționare documentară a Țiganilor, sub denumirea de *atsincani*, varianta georgiană a formei grecești *athinganoi*, termen folosit pentru desemnarea acestora de către bizantini¹. Această mențiune a apărut într-un manuscris hagiografic în limba gruzină, datat 1068 d. H., scris de un călugăr georgian la mănăstirea Ivron de la Muntele Athos. În manuscris se menționa că în anul 1054 d.H., în timpul domniei împăratului Constantin al IX-lea Monomahul, au sosit la Constantinopol, din Asia Mică, mulți *athinganoi* ce făceau parte dintr-o “sectă eretică” și erau renumiți prin priceperile lor de ghicitori și vrăjitori². Se pare că împăratul le-a cerut *athinganoi*-lor să-l scape de fiarele sălbatice care devorau celelalte animale din parcul palatului³, lucru pe care, se pare că, aceștia l-au făcut, dându-le fiarelor carne descântată. În acest context istoric, chiar dacă nu știm cu claritate cine erau *athinganoi*-i, nu trebuie să uităm că apariția lor în Europa corespunde cu o perioadă de maximă manifestare a religiei creștine „când totul era cercetat și explicat în conformitate cu dogmele Bisericii, ea fiind prima și ultima instanță”⁴.

Unii cercetători sunt de părere că termenul *atsiganos* este o formă greșită a numelui sectei eretice *athinganoi*, folosit în cazul Țiganilor pentru că ambele grupuri s-au bucurat de reputația de a prezice viitorul și de a face farmece⁵.

Chiar dacă nu este încă lămurită, până în prezent, originea acestei secte și nu putem ști cu certitudine dacă această consemnare documentară se referea la strămoșii Țiganilor, la altă populație sau era o denumire generică pentru populațiile necreștine cu care bizantinii veneau în contact, această situație nu afectează demersul nostru datorită unui raționament simplu: dacă *athinganoi*-i nu sunt strămoșii Țiganilor, atunci semnificația atribuită acestui cuvânt are conotații în plan religios și atitudinal, fapt care ne obligă la căutarea altei etimologii pentru cuvântul *țigan*, pornind de la atestările istorice ulterioare, dar considerate certe; dacă populația consemnată în

---

¹ Angus Fraser, *Țiganii*, Edit. Humanitas, București, 1998, p. 52.

² Jean-Pierre Liegeois, *Tsiganes et Voyageurs. Données socio-culturelles. Données socio-politiques*, Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1985, p. 13-14.

³ Franz Miklosich, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's*, Wien, in *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 1872 - 1880, VI, p. 60.

⁴ George Potra, *Contribuțiuni la istoricul Țiganilor din România*, Edit. Mihai Dascălu, București, 2002, p. 5.

⁵ Angus Fraser, *op. cit.*, p. 52.

documentul georgian de la 1068 îi reprezintă istoric pe strămoșii țăganilor atunci demersul nostru este cu atât mai justificat. La fel, facem precizarea că, și într-un caz și în celălalt, procesul argumentativ pornește, în esență, de la date inițiale similare și are același obiectiv. Următoarea consemnare a *athinganoi*-lor, și de această dată fără referire certă la țăgani, provine din veacul al XII-lea dintr-un comentariu al canonicului Teodor Balsamo, mort în anul 1204, unde se comentează condițiile canonului al LXI al Conciliului de la Trullo (692) privind interdicția oricărui credincios de a exploata publicul prin expunerea de urși sau șerpi, încercând, în același timp, să facă leacuri, descântece sau să prezică viitorul⁶. Printre cei menționați, de două ori, că se ocupau cu așa ceva sunt și *athinganoi*-i. În aceeași idee, istoricul A.F. Pott afirmă că țăganii existau în Imperiul Roman de Răsărit, începând cu secolul al XI-lea, când bizantinii au adus mai multe mii de robi din Siria⁷. Tot spre concluzii similare converge și părerea istoricului austriac I.H.Schwicker atunci când spune că limbajul țăganilor, în special gramatica, se aseamănă cu limbile actuale ariene ale Indiei (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – n.n.), limbi a căror structurare a fost definitivată în jurul anului 1000 d.H.⁸. Mihail Kogălniceanu consideră că prima consemnare certă privind existența țăganilor în Europa datează din anul 1260 și este legată de informațiile conținute în scrisoarea lui Ottocar II, regele Boemiei, către papa Alexandru IV, în care se arată că în armata lui Bela al IV-lea, regele Ungariei, existau și cete dintr-o populație numită „Cingari”⁹.

Ipoteza cu cea mai largă răspândire în secolele al XIX-lea și al XX-lea este cea a originii grecești a cuvintelor *athinganoi/thinganoi*, ca variante ale cuvintelor *atsiganos/tsiganos* care, la rândul lor, ar proveni din cuvântul *athingános* „de neatins, intangibil” (cf. prefixului privativ *a* + vb. *thinganō* „a atinge, a leza”). Astfel, cuvintele *athinganoi/thinganoi*, cu care era denumit acest grup de oameni, aveau ca posibile semnificații „de neatins, intangibil, păgân, impur” sau față de care se recomandă precauție (*thingánō*¹⁰ „a atinge, a tulbura, a emoționa”). Conform ipotezelor, ulterior s-ar fi pierdut particula privativă *a* și *n*-ul velar și, astfel, s-a ajuns, în limba greacă, la un singur termen, acela de (*a*)*tsi(n)ganos*; acest fapt este însă infirmat de prezența ambilor termeni, ca echivalenți în limba greacă, dar și în alte limbi, până în zilele noastre. La toate acestea s-ar adăuga, după unii

---

⁶ *Ibidem*, p. 52-53.

⁷ *Apud* G. Potra, *op. cit.*, p. 17

⁸ I.H. Schwicker, *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenbürgen*, Viena, 1883, p.18.

⁹ M. Kogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains*, Edit. Academiei, București, 1976, Opere, vol. II, p. 357.

¹⁰ Ch. Georjin, *Dictionnaire grec-français*, Librairie A. Hatier, Paris, 1932, p. 385.

cercetători, și observația că în limba țigănească n-ar exista cuvântul *țigan* sau vreo variantă a acestuia. Considerăm aceste ipoteze ca simplificatoare deoarece în ele se face abstracție atât de consemnările, după anul 1348, a ambilor termeni, de echivalența practică a acestora și, implicit, de utilizarea opțională a unuia dintre ei. La fel, facem observația că, în limba țigănească se folosește cuvântul *țigan* sub forma *o tsigano* “țiganul”, după cum se vede, foarte asemănătoare cu echivalentul în alte limbi. Este adevărat și faptul că, pentru identificare directă, este preferat cuvântul *o rrom* “țiganul” prin intermediul expresiei *san rrom* ? “ești țigan ?”, dar este și situația în care, pentru sublinierea apartenenței cuiva la etnie, se folosește expresia *san rrom tsiganiako* ? “ești țigan de țigănie?”. Faptul că nu se folosește niciodată expresia *san rrom rromimosko* ? arată că cei doi termeni au fost folosiți în paralel în limba țigănească cu semnificații precise: *rrom* pentru identificare în interiorul comunității și *țigan* pentru sublinierea gradului maxim de autenticitate al individului care se revendică a face parte din această etnie.

Pornim de la premisa că strămoșii țiganilor, chiar dacă în număr restrâns¹¹, erau prezenți în Bizanț în sec. XI-XII d.H, conform mențiunilor din manuscrisul de la Muntele Athos și consemnările ulterioare, sub numele de *athinganoi*, și că urmașii acestora sunt cei care apar în documentele din țările Europei Centrale și de Răsărit începând cu secolul al XIII-lea sub numele de *tsiganos-atsiganos*, *ciganinu-aciganinu*, *țigan-ațigan* etc. sau *cengari*, *secani*, *suyginer* .

Un prim element care ne-a atras atenția a fost faptul că, în limba greacă, preluându-se în parte spiritul consemnării inițiale din manuscrisul georgian, s-au păstrat până în zilele noastre atât termenul *atsiganos* cât și *tsiganos* , ca echivalente. După cum am văzut deja, *thingánō* înseamnă în greaca bizantină „a atinge, a tulbura, a emoționa”, iar *a-thingánō*, prin particula privativă *a*, înseamnă „a nu atinge, a nu tulbura, a nu emoționa”. De aici, termenii *thingánōs*, și respectiv *a-thingánōs* . În acest moment, se nasc două întrebări: de ce în toate manuscrisele acelor vremuri nu apar aceste denumiri ci doar aceea de *athinganoi* ? și de ce ulterior, abia începând cu anul 1348, printr-un document al țarului Dușan al Serbiei, apar ca echivalente două

---

¹¹ O lucrare de referință în istoriografia bizantină: Mihail Psellos, *Cronografia, Un veac de istorie bizantină* (976-1077), Editura Polirom Iași, 1998, nu face nici o referință la prezența unei asemenea populații în Bizanțul acelor vremuri, fapt care semnifică o prezență redusă, accidentală a *athinganilor* menționați de documentul hagiografic din anul 1068. Intoleranța creștină din acea perioadă de timp față de practicile de magie ar fi făcut ca numărul de consemnări ale *athinganilor* să fie direct proporțional cu prezența lor. Susținem acest lucru raportându-ne la numărul mare de lucrări scrise imediat după anul 1000 împotriva magiei, practicilor demonice și ocultismului. A se vedea, în acest sens: *Timotheos sau despre demoni, Despre acțiunea demonilor, Actul de acuzare al prelatului Mihail Cerularios* (redactat în anul 1054 și prin care i se reproșează acestuia practica magiei) – *Apud* Mihail Psellos, *op. cit.*, p. 225.

denumiri (*ciganinū/aciganinū*) deși una o neagă pe cealaltă, dacă admitem etimologia lor grecească ? Credem că un prim reper pentru elucidarea acestei situații îl aflăm în *Dicționarul etimologic al limbii române* al lui Alexandru Ciorănescu, unde termenul *țigan*¹² prezintă și varianta *ațigan*, provenit din grecescul (*a*)*tsiganos*, prin intermediul slavului (*a*)*ciganinū*. Este de remarcat existența permanentă a celor doi termeni, cu echivalență semantică, atât în limba greacă, în limbile slave cât și în limba română. În această logică, țiganul ar fi fost perceput, în paralel: „de atins, tangibil, nepăgân, pur” și „de neatins, intangibil, păgân, impur”! Aceste seturi de sensuri, pentru aceeași realitate, sunt contradictorii dacă luăm în considerație atestarea simultană a existenței lor, fapt care ne îndreptățește să căutăm o altă semnificație care să corespundă acestei situații.

Căutând în dicționarele de limbă greacă veche¹³, găsim termeni asemănători celor puși în discuție¹⁴. Încercând să descifrăm cât mai mult despre familia de cuvinte aferente, aflăm lucruri convergente demersului nostru¹⁵. În dicționarele de neogreacă aflăm termenii echivalenți *tsiganos*¹⁶ și *atsiganos*¹⁷ cu semnificația de „țigan” și, respectiv, „ațigan”, fără nici o trimitere la sensurile peiorative „de neatins, intangibil, păgân, impur” sau alte sensuri. Acest fapt ne conduce la presupunerea că, inițial, fiecare dintre cei doi termeni aveau o semnificație anume, diferită, dar convergentă și că etimologia acestor cuvinte trebuie să fie căutată în altă parte decât în limba greacă. La aceasta adăugăm observația că orice populație care apare într-un loc anume are deja conștiința unei identități pe care trebuie să o declare celor cu care vine în contact. În același timp, trebuie ținut cont și de percepția pe care cei din jur o au privind existența acestei populații. Din aceste motive, considerăm că țiganii au purtat cu ei atât cele două apelative de identificare date de cei din afara comunităților, dar și de cei din interior, cât și un apelativ de identificare dat numai din interiorul acestora (*r(r)om, dom* sau *lom*¹⁸). Dacă, la cele spuse deja, adăugăm faptul că ipotezele referitoare la migrarea țiganilor impun ideea că aceștia au plecat din India de Nord și/sau

¹² Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Edit. Saeculum I.O., București, 2002, p. 785.

¹³ M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Ediția 11, Edit. Librairie Hachette, Paris, 1928.

¹⁴ M. A. Bailly, *Op. cit.*, *θηγγαννο* (thinganō), provine de la rădăcina *θη* „a atinge”, provenită de la dorianul *θηγō* „a atinge”; *θη* are ca derivate atât *θηγγαννο* (thinganō), cât și *θιζις* (tixis) “(acțiunea) a atinge”; Pierre Chantraine, *Dictionnaire étimologique de la langue grecque*, Tome 2, Éditions Klincksieck, Paris, 1970, p. 437 (etimologia cuvântului *θηγγαννο* (thinganō)).

¹⁵ *Ibidem*, p. 35 (*αχ-θηγηης, ηης, ενς* (a-thigēs, ēs, es) ;) ; (*θηγγαννο* (thinganō), p. 937 cu presupusă apropiere de rădăcina sanskrită *dehmi* (?), ediția 2000); la fel, în : Roberti, *Dictionnaire de la langue grecque*, *θηγειν* (thigein), infinitivul, aorist 2, dialectul attic, de la *θηγγαννο* (thinganō)

¹⁶ Lambros Peșinis, *Dicționar grec-român*, Edit. Vox, București, 1995, p. 402a.

¹⁷ *Ibidem*, p. 117a.

¹⁸ Angus Fraser, *Țiganii*, Edit. Humanitas, București, 1998, p. 33.

din ținuturile adiacente acestei zone și au parcurs, în prima parte a itinerariului, teritorii locuite de populații care vorbeau limbi înrudite cu limba lor, este de presupus faptul că țiganii au plecat și au trecut prin lume cu apelative asemănătoare celui de *athinganoi* semnalat de documentele grecești din secolele XI-XII.

În acest moment al cercetării, se evidențiază nevoia lămuririi semnificației termenilor: *athinganos*, *tsiganos* și *atsiganos*¹⁹, *cengar*, *(r)rom*, *dom* și *lom*. O cercetare aparte credem că merită și apelativele *secan* și *suyginer*²⁰. Pornim de la premiza că fiecare dintre aceste cuvinte au în spatele lor câte o realitate nu suficient cercetată, iar confuziile create în timp necesită decriptări menite să restabilească adevărul, chiar dacă acesta are nevoie de justificări speciale.

Athinganos, apelativ întâlnit în secolele XI-XII, nu este o eroare istorică, acest cuvânt exprimând în mod cert o coordonată a mentalului grecilor bizantini și/sau o coordonată a mentalului acestor presupuși strămoși ai țiganilor, apăruiți în Bizanț în acea vreme. De ce oare greul bizantin percepea cete necunoscute de oameni din afara imperiului drept „intangibili, de neatins” (*athinganoi*) și nu îi numea, pur și simplu, păgâni, vrăjitori, magicieni etc. ? Poate fi, la un prim reflex, reacția unei lumi creștine, radicale, în fața unor grupări de oameni necunoscuți și necreștini. Nimic însă nu ne oferă această certitudine și, din acest motiv, suntem nevoiți să căutăm și alte informații care ar putea explica apelativul *athinganoi*. Dar, ce ne amintește cuvântul „intangibil, de neatins”, într-un asemenea context ? Oare cine erau „intangibili”²¹ Indiei ? Erau și sunt și astăzi, toți indivizii aflați în afara castelor și o parte dintre cei din casta inferioară *shudra* pentru că aceștia erau „impuri” prin meseriile practicate (ciocli, tăbăcari, măturători, vânători, pescari, călăi și, în general, grupurile vagabonde care practicau astfel de meserii etc.)²². Să fie vorba de o simplă coincidență sau cuvântul *athinganoi* avea, în greaca medievală, o conotație ce trimitea la ideea de „intangibil” în sensul indian ? Cum este posibil acest lucru ? Să ne amintim faptul că între cultura greacă și indiană erau create puternice punți

---

¹⁹ În limba greacă, atunci când se întâlnește structura gg, citirea acesteia și transliterarea se face în variantă velară: ng, (n.a.)

²⁰ J.G. Eccard, *Corpus historicam medii aevi*, Leipzig, vol. 2, col. 1225, traducere din latină după Hermann Cornerus, *Chronica novella usque ad annum 1435*, despre trecerea țiganilor prin nordul Germaniei: „își spuneau *secani*”; Pelerinul Arnold von Harf din Colonia, 1497, despre țiganii din orașul Modon: „...Se numesc *țigani* (*zigeuner* în germană) (*suyginer*); noi îi numim păgâni din Egipt când ajung pe aceste meleaguri...”.

²¹ Vahé Zartarian, *Marile civilizații*, Edit. Lider, București, 2004, p. 265

²² *Ibidem*, p. 263.

de legătură încă din perioada regilor *seleucizi*²³ care au condus împărăția *greco-bactriană* din nordul Indiei timp de mai multe sute de ani (este vorba de urmașii *diadohi* ai lui Alexandru cel Mare, cuceritorul văii Indusului între 328-326 a. H.), perioadă în care, alături de o variantă a limbii sanskrite, limba oficială a acestui spațiu era greaca comună (*koine*)²⁴. Legăturile comerciale și culturale dintre India și Grecia au continuat și după destrămarea acestei împărății prin celebrul „drum al mătășii”. Astfel, aflăm că în perioada dinastiei antoninilor (sec. I-II d. H.), unele dintre cele mai importante căi comerciale ale Imperiului Roman erau „ drumurile de caravane pornind din vechile porturi seleucide ale Levantului spre Extremul Orient, drumul maritim al Mării Roșii spre India...[...]...Comerțul depărtărilor permite cel puțin contactul cu alte civilizații; datorită comodităților musonului , India este regulat vizitată și destul de bine cunoscută de negustorii greci; ...[...]”²⁵. Există dovezi ale perpetuării acestor relații comerciale și de către grecii bizantini în special după înfrângerea parților de către generalul Belizarie în timpul împăratului Iustinian (527-565 d. H.). În aceste condiții, este de presupus faptul că grecii medievali cunoșteau exact semnificația cuvântului *athinganoi* pe care îl foloseau cu un înțeles identic celui din India²⁶ pentru toate grupurile vagabonde sau de origine presupus inferioară cu care veneau în contact, încă din perioada stăpânirii lor asupra acestui spațiu. Sensul peiorativ, moștenit din mentalitatea indiană, este subliniat și de atitudinea specială în plan religios, mai precis reținerea creștinilor bizantini în contactul cu grupuri de necreștini care practicau vrăjitoria și dresura animalelor sălbatice.

Privitor la termenii *tsiganos* și *atsiganos*, ne începem cercetarea de la ideile istoricului George Potra care menționează și părerea altor savanți în ceea ce privește originea apelativului *țigan*, ca denumire cu care această populație a venit în Europa denumire care ar proveni de la un așa numit trib *cingar* din care aceștia își au originea: „După alți învățați, numirea de țigan este o numire a lor proprie, pe care au adus-o de unde au venit, și derivă, după cum am spus mai sus, de la *cingari*, numele unui popor inferior care trăiește și

---

²³ După moartea lui Alexandru Macedon (326 î.H.) generalul Seleucos a întemeiat dinastia seleucizilor care a condus cu intermitențe nordul Indiei până în secolul II î. H. În secolele II și I se întemeiază împărăția greco-bactriană condusă timp de peste 200 de ani fără întrerupere de către regii seleucizi (n.a.).

²⁴ Jean-Paul Roux, *Asia Centrală, Istorie și civilizație*, Edit Artemis, București, 2007, p. 73.

²⁵ Marcel Bordet, *Istoria Romei Antice*, Edit. Lider, București, 1998, p. 289-290.

²⁶ Împărțirea populației indiene în clase/ caste este mult anterioară legilor lui Manu; acest sistem de organizare a fost impus de către invadatorii arieni odată cu venirea în nordul Indiei. Această realitate este susținută de persanul Firdousi în celebra cronică a regilor, *Șah-Name*. (Vezi Firdousi, *Șah-Name*, Edit. pentru Literatură Universală, București, 1969, p. 26.)

astăzi în India.”²⁷ Suntem de acord întrutotul cu prima parte a acestei afirmații și primim cu rezervă cea de-a doua parte, în ideea că exodul țișanilor din India s-a dovedit a fi un proces derulat în mai multe etape, cu plecare din zone diferite ale acestei părți a Indiei sau adiacente acestui teritoriu. Ținând cont de considerațiile anterioare, ni se pare firesc să căutăm în limba sanskrită²⁸, limba mamă a tuturor dialectelor neoindiene (printre care și limba țișănească), originea acestor termeni. Astfel, un punct de plecare²⁹ ne oferă structura *ati-ga-nin* cu sensul „(cel) care trece, depășește” formată din particula *ati*³⁰ întâlnită în unele forme de ablativ, ca prepoziție, cu sensul „dincolo de”, dar și ca verb cu sensurile „a trece, a trece de, a depăși (limite, granițe)”, „a păși, a călca peste un loc care nu-ți aparține, interzis” sau „a depăși, a se separa de” și particula *ga*³¹ „care merge, care se mută”. În mod similar poate fi adusă în discuție rădăcina *tyaj-ga*³² care, prin contragere, dă forma *tyāga-* cu sensurile „abandon, părăsire, plecare, despărțire” și, de aici, cuvântul compus *tyāga-nin*, *tyāgin-* „(cel) care abandonează, părăsește, pleacă”. În ceea ce privește sufixul desinențial generic *-in*, cu formele sale mai rare *-nin* și *-min*, în limba sanskrită are un sens posesiv³³, el fiind utilizat pentru adjective și nume de agent (inițiatorul unei acțiuni) ca în exemplele de mai sus. În aceeași idee, pot fi puse în discuție și structurile sanskrite *adhi-GAM* „a veni spre, a se apropia”³⁴ și *adhy-ā-GAM* „a cădea peste, a întâlni”³⁵ etc.

Reluând cuplul de cuvinte *atiganin* „(cel) care trece, depășește” și *tyāganin* „(cel) care abandonează, părăsește, pleacă”, se poate observa că sensurile menționate de dicționar sunt complementare în a defini imaginea unui individ călător, nomad; acesta fiind „(cel) care trece, depășește, abandonează, părăsește, pleacă”. Și tot aici trebuie să căutăm originea și semnificația apelativelor *cingar/cengar* considerate de unii cercetători a-i fi însoțit dintotdeauna pe țișani. Analizând acești ultimi doi termeni, observăm că, într-o posibilă etimologie sanskrită, *cingar*, ca variantă velară, poate proveni de la *ci-ga-ar*, *cigār*, *ci(n)gār* unde *ci-* înseamnă „a căuta, a cerceta”³⁶, *-ga-* „care merge, care se mută”, iar *ar(ur)* este o terminație

²⁷ George Potra, *Op. cit.*, p. 11.

²⁸ N. Stchoupak, L. Nitti et L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français*, Librairie d’Amérique et d’Orient, Paris, 1986.

²⁹ N. Stchoupak, L. Nitti et L. Renou, *op. cit.*, p. 11.

³⁰ *Ibidem*, p. 10, 17.

³¹ *Ibidem*, p. 222.

³² *Ibidem*, p. 290.

³³ Enric Becescu, *Gramatica practică a limbii sanskrite*, vol. I, Editura ψ, București, 2003, p. 176.

³⁴ N. Stchoupak, L. Nitti et L. Renou, *op. cit.*, p. 22.

³⁵ *Ibidem*, p. 25.

³⁶ *Ibidem*, p. 249.

specifică a cazului ablativ pentru substantive animate³⁷. Această terminație se regăsește și în limbile neoindiene *țiḡānească*, *hindi* și *bengali* (*manushestar* „de la om”, *rromestar* „de la țigan”, *phuveatar* „din pământ” etc. – n.n). Continuând raționamentul, *ci(n)gar*, și ca variantă posibil velară, este „(cel) care caută, merge (de la), se mută”.

În această accepție, considerăm că cele două cuvinte: *atiganin* și *tyāganin* sau termenii *ci(n)gar/ce(n)gar* i-au însoțit în mod firesc pe țigani, dar după secolul al XII-lea, în decursul existenței lor nomade. Înregistrările anterioare, în documentele de limbă gruzină sub denumirile *atsincani*, iar în cele de limbă greacă sub denumirile *athinganoi*, “de neatins, de netulburat, de neemoționat”, credem că fac referire la o altă realitate, anume aceea a grupurilor vagabonde, despre care nu avem certitudinea că au fost sau nu țigani ci doar “de neatins” datorită mentalității religioase din acele vremuri. Credem că acesta este șirul de confuzii care stau în spatele cuvântului *țiḡan* și considerăm firesc să întâlnim această distorsionare de sens la granița a două lumi diferite cultural și cu atitudini intransigente în plan religios. Sensurile vehiculate în teoriile despre originea cuvântului *ațiḡan* „de neatins, intangibil, păgân, impur” converg astfel în conținut spre percepția pe care o aveau populațiile creștine medievale despre necreștinii cu care veneau în contact: „păgân”, „spurcat” și, de aceea, „impur”, „de neatins” etc. La fel, trebuie reținut faptul că denumirea de *athinganoi* cu care sunt menționați țiganii/presupușii țigani înainte de secolul al XII-lea se referea, în mentalul grecilor, în sens indian, în primul rand, la oamenii din afara rânduielilor normale din organizarea unei societăți și, în al doilea rand, la o parte dintre membrii castei inferioare *shudra*. Din aceste motive, este firesc să nu ne mai întrebăm de ce nu au fost luate în considerare sensurile complementare, anume acelea date de cuvântul *tinganos*: „nepăgân”, „nespurcat”, „pur”, „de atins” etc. Asemenea analize ne conduc la ideea că sensul grecesc al cuvântului *athinganoi*, nu are nici o legătură cu sensul cuvintelor sanskrite *atiganin* și *tyāganin*, confuzia fiind mai degrabă rodul unei întâmplări³⁸. Aici s-au întâlnit, pe de-o parte, cuvântul grecesc *athinganoi* (cu sensul de “impur, spurcat, de neatens” dat de mentalitatea atitudinală specifică bizantinilor, de respingere în plan religios a populațiilor necunoscute, dar și cu trimitere la “intangibilii” Indiei binecunoscuți grecilor după cuceririle lui Alexandru Macedon), iar, pe de altă parte, cuvintele sanskrite *atiganin/ tyāganin* cu sensul de “nomad, migrator, căutător, călător”. Asemănarea fonetică,

³⁷ Louis Renou, *Grammaire sanskrite*, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1984, p. 363.

³⁸ *** Un exemplu similar cu acesta este cel creat de confuzia care a luat naștere la introducerea în circuitul european a cuvântului *r(r)om*, cu aceeași rădăcină cu a termenului *român*, dar fără nici o legătură între ele privind originea, etimologia sau semnificația lor strictă.

insuficiența informațiilor, dar și hazardul istoric au favorizat această confuzie regretabilă .

În urma acestor observații, credem că putem să propunem cu îndreptățire ipoteza originii sanskrite a cuvintelor *ațigan* și *țigan*, cu semnificațiile „nomad, migrator, călător, căutător”, acestea fiind mult mai legate de istoria acestei etnii și susținute de o logică suficient de coerentă a datelor cunoscute până în prezent în domeniu.

Denumirile derivate din termenii grecești *atsiganos*, *tsiganos*, în majoritatea țărilor europene, sunt considerate astăzi aproape în unanimitate drept peiorative de către comunitățile de țigani și cercetători, cu trimitere eronată la semnificația legată de consemnarea din manuscrisul georgian de la 1068, cu conotațiile negative analizate mai sus.

Dincolo de suportul științific avansat în argumentație, semnificația propusă pentru termenul *țigan*, aceea de „nomad, migrator, călător, căutător”, nu are nici un sens peiorativ, ci, dimpotrivă, vine să restituie demnitatea unui cuvânt, dar și a etniei pe care acesta o desemnează. Considerăm că cele spuse constituie, în egală măsură, un demers științific, dar și o reparație istorico-morală pentru țigani, care, timp de aproape o mie de ani, au purtat un nume marcat, în mod eronat, de o semnificație nefastă.

În ceea ce privește cuvintele *r(r)om*³⁹, *dom* și *lom*⁴⁰ care semnifică cele trei ramuri principale ale migrației țiganilor din India de Nord spre Europa (ramura „de vest”, „de sud-vest” și respectiv „de nord”) preluăm observația lingvistului american Ian F. Hancock, cum că aceste grupuri „s-au separat înainte de a fi pătruns pe teritoriile iranofone”⁴¹ și că toate cele trei grupuri prezintă împrumuturi iraniene, dar care „aproape în totalitate, nu corespund între ele”⁴². Contrar presupunerii acestui cercetător, cum că ramurile de migratori țigani ar fi împrumutat cuvinte iraniene, propunem ipoteza conform căreia spațiul iranofon, fiind adiacent Indiei de Nord, era, cu mult timp înainte de apariția celor trei valuri de migratori țigani, puternic influențat lingvistic de lexicul de sorginte sanskrită specific zonei. În această idee, prezența unor „împrumuturi” iraniene în limbile celor trei ramuri de țigani migratori are altă semnificație decât cea presupusă de cercetător, anume că aceste cuvinte existau deja în aceste limbi înainte de apariția

---

³⁹ *** Varianta *rrom* se întâlnește în limbile română și țigănească și indică o pronunție accentuată a consoanei *r*.

⁴⁰ *Loc. cit.*

⁴¹ Ian F. Hancock, *On the Migration and Affiliation of the Dōmba: Iranian Words in Rom, Lom and Dom Gypsy*, în *IRU Occasional Papers*, series, 1992, pp. 1-7, 12-15.

⁴² *Ibidem.*

țigănilor în Iran. Nu este deloc neglijabil faptul că limba *Vedelor* originare este aproape identică cu limba textelor din *Avesta* iraniană. La aceasta adăugăm observația că împrumuturile lingvistice chiar dacă au fost, ele nu pot fi semnificative, țigăanii fiind migratori prin aceste zone și organizați în comunități închise, deci având un schimb informațional limitat cu populațiile cu care veneau în contact.

Aceste observații ne îndreptățesc să căutăm semnificațiile cuvintelor *rom*, *dom* și *lom* în limba sanscrită sau în limbile ariene desprinse din aceasta, vorbite în acea perioadă în zonele de origine ale țigănilor, în ideea că ele ne pot conduce la elemente semnificative legate de specificul și istoria acestor populații.

Vom porni cercetarea noastră de la câteva elemente deja cunoscute și consemnate de diverși cercetători ca sigure. Astfel, Angus Fraser precizează că apelativul *rom* din limba țigănească se regăsește în limba persană sub forma *dom*, iar în armeană sub forma *lom*, cu aceeași semnificație, anume aceea de „bărbat, soț (stăpân al casei)”⁴³. El consideră că aceste cuvinte sunt forme derivate ale cuvântului *rom*, adaptate specificului celor două limbi. Preluăm cu rezervă această ipoteză, până la o cercetare mai atentă a veridicității conținutului ei.

Analizând cuvântul *rom*, aflăm din dicționarele de limbă țigănească faptul că acest cuvânt, în varianta *rrom*, are semnificațiile „bărbat, țigan”⁴⁴. Într-un alt dicționar⁴⁵ se precizează semnificații apropiate pentru cuvântul *rrom*, anume „bărbat, soț, țigan (membru al etniei țigănilor), membru al unei comunități de țigani”. Dacă vom continua analiza noastră cu primele două semnificații, acelea de „bărbat, soț”, observăm că ne aflăm aproape de semnificațiile de „bărbat, soț (stăpân al casei)” puse în discuție de cercetătorul Angus Fraser pentru cuvintele *dom* și *lom*⁴⁶. Această asimilare de sensuri o facem și cu gândul la mentalitatea tradițională asiatică și în general al societăților patriarhale în care bărbatul, în general, și soțul, în particular, au un loc și un rol special, privilegiat, în familie, acela de „domn, stăpân”.

Considerăm că migrația celor trei ramuri de țigani (*rom*, *dom* și *lom*) nu putea să se desfășoare cu mult înainte de 1000 d. Hr. În acest sens, aducem ca argument opiniile a doi mari savanți care au scris despre istoria și limba

---

⁴³ Angus Fraser, *Țigăanii*, Edit. Humanitas, București, 1998, p. 33, 44-47.

⁴⁴ Gheorghe Sarău, *Dicționar rrom-român*, Edit. Sigma, București, 2006, p. 172.

⁴⁵ Lucian Cherata, *Dicționar al limbii rromani*, Edit. Orion, București, 2003, p. 213.

⁴⁶ *Loc. cit.*

țigănilor: Franz Miklosich⁴⁷ și I.H. Schwicker⁴⁸ și care arată că limbajul acestei populații se aseamănă cu limbile ariene ale Indiei. De aici, concluzia că toate aceste limbi s-au format în același timp și în aceleași condiții; acest fapt a fost posibil doar când indiana veche s-a destrămat, fenomen care s-a petrecut în jurul anului 1000 d.Hr.

Nu putem ține cont de destinul fiecăreia dintre limbile desprinse din indiana veche și nu putem controla dinamica semanticii cuvintelor din aceste limbi în ultima mie de ani. Dar trunchiul comun al acestor limbi poate fi regăsit în structurile și lexicul limbii sanskrite (indiana veche literară), limbă indo-europeană din grupul indo-iranian având multe asemănări cu avestica⁴⁹. Și pentru că această limbă a continuat să fie, și după anul 1000 d. Hr., un patrimoniu al clasei culte și un instrument de conservare a textelor sacre al căror sens trebuia păstrat nealterat peste timp, considerăm că lexicul sanskrit oferă cele mai multe garanții într-o astfel de cercetare. În lucrare, pentru lămurirea etimologiei cuvântului *țigan*, demersul nostru s-a bazat pe semantica unor cuvinte din limba sanskrită, având la bază aceleași considerente; vom întreprinde în continuare o cercetare similară și pentru stabilirea etimologiei celor trei cuvinte: *rom*, *dom* și *lom*.

Astfel, un prim reper sanskrit pe care îl propunem spre cercetare este succesiunea de cuvinte: *roman*, *roma*⁵⁰ cu sensul de „păr”, dar și derivatele acestor cuvinte *romaça*⁵¹ „păros, (om) care poartă plete și barbă” și *romaka*⁵² „numele unui popor (din India)”. Pe lângă aceste cuvinte cu sensuri interesante pentru cercetarea noastră putem pune în discuție cuvintele *romā*, *romāli* (*romāvali*) = *rājan*, *rāji* (*rājñi*)⁵³, cu sensurile „rege, domn, stăpân” și respectiv „regină, doamnă, stăpână”.

---

⁴⁷ Franz Miklosich, *op. cit.*, p. 107.

⁴⁸ I.H. Schwicker, *op. cit.*, p. 18.

⁴⁹ Universo, *La grande enciclopedia per tutti*, volume undicesimo (SAH-TAG), Institute Geografico de Agostini, Novara, 1978)

⁵⁰ N. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français*, Edit. Librairie d’Amerique et D’Orient, Paris. 1987, p. 609.

⁵¹ *Ibidem*, p. 610.

⁵² *Idem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 604, 610.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 609.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 619.

INTEGRAREA EUROPEANĂ ȘI PROBLEMA RROMILOR

1. Introducere

I: *Domnule L.C., de ce au suscitât rromii mereu un interes special, de ce acest lucru se constituie într-o permanență istorică?*

L.C.: În mod tradițional, *rromii* sau, după apelativul tradițional, *țigani* au fost priviți ca reprezentanți ai unei lumi misterioase, exotice, vagabondând prin lume fără un scop anume decât acela, poate, de a avea de unde pleca. Calul, căruța, cortul, drumul, libertatea de nimic îngrădită au fost mereu simbolurile dar și concretul vieții acestor asiatici rătăcitori mai multe secole prin lumea europeană care se edifica întru alte valori. Astăzi ei sunt „moștenitorii” acestui ciudat stil de viață, anacronic prin toate coordonatele lui.

I: *Și totuși, ce a făcut posibilă această percepție actuală a lumii acestei etnii?*

L.C.: În perioada medievală nomadismul acestor etnici prin toate țările Europei de Apus era privit cu ostilitate și

reticență, țiganii fiind considerați păgâni și deci în legătură cu spirite necurate, iar în țările Europei Centrale și de Răsărit, nomadismul lor era limitat în bună măsură de riscul de a fi transformați în robi și de fiscalitatea la care erau supuși cei rămași nomazi. Dar și în această parte a Europei, contactul țiganilor cu autohtonii a fost multă vreme limitat, ei constituind o lume aparte, greu compatibilă cu cea tradițională. Nomazi sau sedentari, țiganii au devenit cu timpul o componentă atipică a umanității continentului european.

I: Putem afla, în istoria Europei, un interes special pentru această etnie?

L.C.: Măsurile de sedentarizare și integrare socială a lor, începute încă din secolul al XVIII-lea, demonstrează faptul că prezența acestei etnii era percepută ca ceva special care solicita măsuri în consecință. Treptat, societățile moderne au devenit din ce în ce mai conștiente de necesitatea reglementării acestei probleme în spiritul Europei.

Aici se înscriu deciziile de desființare a robiei ce marchează mijlocul secolului al XIX-lea în țările Europei de Răsărit și legislația de reglementare a statutului țiganilor din Imperiul Austro-Ungar și din Imperiul Țarist Rus.

Chiar dacă aceste preocupări politico-sociale au dus la o rezolvare parțială a problemelor ridicate de comunitățile de țigani, integrarea lor în societatea Europei moderne a rămas un deziderat greu de atins inclusiv și în secolul nostru. Dacă

„rezolvarea” radicală propusă de naziști pentru țigani și evrei a fost o aberație, trebuie să reținem realitatea pe care s-a putut broda o asemenea soluție. Lumea țiganilor în Europa primei jumătăți a secolului al XX-lea era percepută ca „altceva” care, în consecință, trebuie să fie eliminat pentru a nu ridica probleme.

I: După cum se vede s-au căutat soluții dar nu s-au găsit niciodată cele mai potrivite. De ce credeți că nu s-a rezolvat nimic semnificativ?

L.C.: Pentru mine este evident un lucru: căutarea unei soluții nu se poate confunda cu găsirea acesteia și, de aceea, pot spune că, astăzi, problema este la fel de nerezolvată ca și acum două sute de ani. Din păcate sau, din fericire, problema trebuie și poate fi rezolvată acum. Orice amânare poate aduce Europei dificultăți inimaginabile.

Dacă masacrele, deportările, lagărele și crematoriile, ca soluție, sunt astăzi unanim dezavuate de lumea civilizată, de întreaga Europă creștină, negarea unei soluții aberante și nerealiste nu duce, de fel, la rezolvarea problemei de la care s-a plecat.

Astăzi, la începutul secolului al XXI-lea, lumea civilizată a Europei se află din nou în fața acestei importante probleme, din ce în ce mai complexă și mai amenințătoare. Prin gravele implicații pe care le presupune neintegrarea etniei țiganilor în contextul valorilor atât de greu câștigate într-o istorie

zbućiumată de peste două milenii, Europa s-ar expune unor riscuri esențiale pe termen lung. Este vorba de o provocare de anvergură în care nu sunt admise soluții de compromis și nici tergiversări.

Chiar dacă în zilele noastre rasismul se mai manifestă rareori în formele din perioadele anterioare (persecuții, expulzări, tracasări, segregatie, etc.), el se face totuși simțit sub forma unor reacții față de toate populațiile subdezvoltate care, într-un fel sau altul, îngreunează mersul unei societăți dinamice.

I: Să înțeleg că dumneavoastră considerați că nimic nu este întâmplător și că găsiți o justificare celor deja întâmplate?

L.C.: Aici nu este vorba de o justificare ci de o logică a celor întâmplate, de o realitate dată, ceea ce este cu totul altceva. Tocmai pentru că nu s-a ținut cont niciodată de această realitate s-a ajuns la această situație delicată care nu mai suportă nici o amânare. Urmare a unei structuri sociale aparte și a unui mod de viață marcat de sclavie sau nomadism, de-a lungul mai multor secole, țiganii și-au format și o morală diferită, în comparație cu cea a populațiilor cu care au venit în contact.

I: *Cum reacționează omul modern în fața unui specific, rod al istoriei acestei populații, ce ne apare nouă astăzi greu de înțeles sau ca un vestigiu al unor timpuri revoluate?*

L.C.: Există și o dificultate în a-i înțelege pe țigani în ceea ce privește credințele și superstițiile lor, deoarece aceștia, umblând sute de ani prin lume, au împrumutat, în această privință, câte ceva de la populațiile cu care au venit în contact. Se întâlnesc în credințele lor atât influențe eclecticice, de sorginte asiatică, cât și creștine, specifice populațiilor europene. La fel, în universul lor cultural se întâlnesc puternice influențe păgâne, superstiții și mituri de cea mai diversă proveniență, un amalgam de credințe heteroclite, în aparență fără o semnificație religioasă reală. În realitate, sunt doar împrumuturi ce pot fi încorporate în universul mitic-mental al țiganilor. La toate acestea se adaugă particularitățile ce țin de evoluția actuală a lumii țiganilor, care prin contactul lor din ce în ce mai direct cu civilizația, își pierd treptat specificul, atât în privința tradițiilor și legilor nescrise ale comunităților de țigani, cât și în privința nomadismului tradițional, care a dispărut treptat.

I:*Iată deja o mulțime de date și caracteristici care fac greu de înțeles și de abordat această lume a etniei țiganilor. Ce este de făcut în acest caz?*

L.C.: Toate acestea complică înțelegerea lumii ciudate și neadaptate a țiganilor. Dacă Europa are astăzi de rezolvat problema integrării culturale și sociale a țiganilor, implicit, și

România o are și trebuie să-i dea un răspuns. În rezumat, putem spune că evoluția lumii țiganilor în contextul istoriei europene este atipică și legată tot timpul de probleme speciale. De unde vin acestea? În primul rând din faptul că țiganii sunt singura populație din Europa de altă rasă, dintr-o zonă foarte particularizată a altui continent, cu un specific lingvistic și cultural total diferit de cel european. Deci, țiganii sunt „altceva” față de europeni, în primul rând din punct de vedere rasial, apoi cultural.

Aceste premise ale istoriei lor au dus la o evoluție și la o adaptare cu totul particulare în contextul civilizației europene. Toate aceste cauze, la care se adaugă robia și nomadismul, au determinat, în timp, izolarea și marginalizarea țiganilor în relația cu celelalte etnii ale Europei. De aceea, problema integrării lor în lumea actuală a continentului, are trei coordonate esențiale: rasială, culturală și socială.

Este evident faptul că rezolvarea integrării lor rasială și culturală, probleme inițiale ale lumii țiganilor, reprezintă o premisă obligatorie pentru integrarea socială a acestei etnii. Problemele rasiale ale Europei sunt departe de a se fi epuizat în lumea de astăzi, ele având rădăcini adânci în istoria și conștiința colectivă a acestui spațiu istoric.

Din punct de vedere cultural, constatăm că țiganii vorbesc astăzi o variantă necultivată a limbii sanskrite, incompatibilă lingvistic cu atât de evoluatelor și cultivatele limbi europene, iar cultura lor există doar sub formă orală după aproximativ 800 de ani de prezență în Europa.

Pentru aceste două trepte ale integrării țiganilor în lumea civilizată există o singură variantă sigură de rezolvare: educarea acestei etnii, respectându-i-se specificul cultural și tradiția dar prin racordarea acestui sistem educațional la valorile culturii și civilizației europene.

Necesitatea unei reformări educaționale și, implicit, morale a etniei țiganilor, ca treaptă obligatorie spre integrarea lor rasială și culturală în spațiul european, este resimțită stringent de toate țările continentului puse în fața acestei problematice dificile ce poate perturba grav dinamica unei lumi a cărei opțiune esențială este civilizația.

2. Origini

I: *Cred că, în abordarea problemei țiganilor, trebuie să se pornească de la istoria, specificul și tradițiile lor, coordonate a căror cunoaștere constituie premise pentru înțelegerea acestei lumi. Din aceste considerente, consider că cel mai potrivit lucru ar fi să abordăm aspectele legate de originea țiganilor, din care este posibil să aflăm câteva filiații esențiale pentru înțelegerea situației lor actuale. Ce ne puteți spune în acest sens?*

L.C.: În ceea ce privește originea acestei populații, putem spune că mereu acest subiect a fost învăluit în mister deși, din punct de vedere informațional, nu ar fi fost justificată această

situație. Dar aspectul fizic, diferit la majoritatea țăganilor de cel al europenilor, moravurile lor, precum și libertatea de nimic îngrădită a acestor oameni au constituit poate suportul celor mai fanteziste ipoteze privind originea și felul lor de a gândi.

I: *Cum a reacționat istoriografia în fața acestei situații?*

L.C.: În literatura și istoriografia europeană nu au întârziat abordările acestei teme pe un puternic fond romantic și deseori pasional. În același timp, țăgani au acreditat, din anumite interese, variantele unei origini misterioase, în strânsă legătură cu ceea ce ar fi putut impresiona populațiile cu care veneau în legătură, pentru obținerea unor avantaje sau privilegii. Poate așa se explică faptul că țăgani au fost mereu însoțiți de informații extravagante și teorii bizare, în special în privința originii, obiceiurilor și crezului lor de viață. Astfel, după Renaștere, unii cercetători au vehiculat mai multe ipoteze privind originea lor biblică, începând cu aceea care îi considera ca descendenți din Chur, fiul lui Cham, sau ai unui alt fiu al lui Cham, Canaan; alții au văzut în țăgani descendenții unuia dintre triburile din Israel, care, după robia babiloniană, nu s-au mai întors în Țara Sfântă.

O legendă îi prezenta pe țăgani drept urmașii însoțirii lui Adam cu o primă femeie, anterioară Evei. Prin această ultimă ipoteză biblică țăgani apăreau ca nefiind vizați de păcatul originar și, deci, neavând obligația de a-și câștiga pâinea cu sudoarea frunții lor, așa cum trebuie să o facă urmașii lui Adam

și ai Evei, conform genezei biblice. Toate aceste ipoteze s-au dovedit a fi ulterior fanteziste, ca și cele privind originea egipteană a țiganilor, chiar dacă o asemenea ipoteză a fost susținută la un moment dat și de Voltaire, care vedea în țigani pe descendenții vechilor preoți ai zeiței Isis. Alți țiganologi au văzut în țigani fie descendenții druizilor celtici, fie urmașii primilor prelucrători ai metalelor, fie reprezentanții unui popor misterios ce a fost la originea civilizațiilor orientale și europene, ba chiar pe urmașii locuitorilor misteriosului continent Atlantida.

B. P. Hașdeu îi numea pe țigani "poporul enigmatic", denumire pe deplin justificată, dacă ne gândim că puține sunt populațiile a căror istorie este înconjurată de atâta mister și enigmă, precum aceea a țiganilor. La această situație au concurat, deopotrivă, originea, statutul de nomazi, precum și foarte ciudata filozofie de viață a acestora. Generate de misterul ce înconjură comunitățile lor, legendele nu au întârziat să apară.

I: Într-adevăr, aceste ipoteze fanteziste sunt aproape descurajante prin numărul și inventivitatea lor și cred că au întârziat mult timp afirmarea unor opinii pertinente. Cum interpretați această situație?

L.C.: Originea țiganilor a fost una dintre cele mai controversate probleme de istorie a unei etnii. În preocupările de lămurire a istoriei lor s-au conturat de la început două mari

orientări. Există și ipoteze privind o așa zisă origine biblică a țiganilor; astfel, ei ar fi unul dintre triburile Israelului care, după robia babiloniană, nu au revenit în Țara Sfântă etc.

Aceste ipoteze nu au nici un fundament istoric dovedit așa cum a arătat și Francoise Cozannet în *Mythes et coutumes des tsiganes*. În dispută au rămas doar două importante ipoteze, exprimate de tot atâtea grupuri de susținători ai ideii originii egiptene și, respectiv, indiene a țiganilor. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a avut întâietate ipoteza originii egiptene a țiganilor și aceasta, se pare, datorită atât culorii închise a pielii, cât și a faptului că mulți dintre ei se ocupau cu vrăjitoria, faima de "vrăjitori" având-o în Evul Mediu, în special, egiptenii. Datorită particularităților de viață, de limbă și a nomadismului, țiganii au putut fi mai puțin cunoscuți, informațiile răzbătute din interiorul comunităților lor fiind mereu alterate de aura de mister ce le însoțea. George Potra, în *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, susține că renumele de vrăjitori le putea veni și din aceea că erau păgâni, putând fi astfel considerați dintre cei ce erau în legătură cu duhuri necurate.

I: Puteți preciza dacă ipoteza originii egiptene a țiganilor mai are astăzi vreo semnificație? Credeți că ipoteza originii indiene este definitivă?

L.C.: Țiganologii moderni, în majoritatea lor, au infirmat ipoteza originii egiptene, ea dovedindu-se a nu avea nici un

fundament științific. În acest sens, istoricul german Grellmann, bazându-se pe observația că nici o migrație de popoare nu a parcurs spații geografice cu munți, întinderi mari de ape etc., a scris, în 1873, un studiu prin care încerca să dovedească originea indiană a țăganilor, folosindu-se de o paralelă între cuvinte țigănești și unele cuvinte hinduse între care există o asemănare demnă de luat în seamă. La teoria originii indiene a țăganilor au aderat și țiganologii: Miklosich, Poissonier, Bataillard, Ascoli, Kogălniceanu, Barbu Constantinescu, I. H. Schwicher și alții. Majoritatea istoricilor sunt de părere că denumirea de țigan provine de la numele unei populații ce există și astăzi în India, și anume *cingar* sau *cengar*. Despre această populație istoricul austriac I. H. Schwicker, sper să citez cât mai exact, scria în *Die Zigeuner in Ungarn und Siebenburgen* că: *se situează puțin mai sus decât paria și fără lege dansează și cântă, fură și înșeală și țara cutreieră semănând atât de mult țăganilor noștri.*

În secolul al XI-lea țăgani sunt desemnați în Imperiul Bizantin cu denumirea grecească *athinganos* sau *atsiganos* sau *atsincani* (după un text georgian din anul 1068). Istoricul român Viorel Achim spune în *Țigani în istoria României*, că în anul 1348, în Serbia, ei sunt deja denumiți *cingarije*.

În perioada modernă s-a impus aproape unanim ideea că locul de origine a țăganilor este nordul Indiei, mai exact zona Marele Punjab. Personal cred că este posibilă migrația și din zonele adiacente: Kashmir, Rajestan, Pakistan, foste teritorii ale Imperiului Persan, de unde, datorită expansiunii Islamului

și invaziei acestuia, țișanii ar fi migrat spre Europa și nordul Africii. Cele mai concludente argumente în demonstrarea originii indiene a țișanilor sunt, însă, cele de ordin lingvistic. Dintre învățații români, cel mai documentat în demonstrarea originii sanscrite a limbii țișanilor și a faptului că aceștia sunt veniți din India este Barbu Constantinescu.

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, I. H. Schwicker, studiind lucrările de lingvistică comparată spunea, în cartea deja citată, că nu mai încapă nici o îndoială asupra pătrunderii țișanilor din India sau dintr-o altă țară în care se vorbește limba hindusă.

În mod convingător, până în prezent, s-a impus ideea originii țișanilor din zona Punjab a Indiei. În acest sens, putem cita cartea *Antonescu - mareșalul României și războaiele de reîntregire* apărută la Centrul European de Cercetări Istorice din Veneția, documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan. În această lucrare, întâlnim opinia că o altă năvălire silențioasă și persistentă, produsă de-a lungul secolelor prin infiltrații lente, o reprezintă triburile de indieni originari din Punjab, mai bine cunoscuți sub numele de *Tzigani* sau *Gitani*, nume derivat din *Egiptiani*. Eu, cel puțin, sunt convins de pertinenta acestei ipoteze, mai puțin de faptul că *Tzigan* sau *Gitan* ar proveni din *Egiptian* deoarece am avut prilejul să dialoghez în limba țișănească cu cetățeni din Bangladesh. Spre surprinderea mea, ei își manifestau uimirea că eu cunosc limba *bengali*, oficială în această țară din nordul Indiei. De aici am dedus că limba țișănească actuală diferă foarte puțin de limba

bengali, una dintre limbile desprinse din sanskrită, ca și țigăneasca, în jurul anului 1000 d. H. Asemănările sunt frapante și pot fi verificate de orice curios cunoscător al limbii țigănești.

3. Drumul spre Europa. Statutul țiganilor în Europa

I: *Considerând că este lămurită problema originii țiganilor, care sunt ipotezele legate de cauzele migrației lor din India?*

L.C.: Dacă originea țiganilor este astăzi mai puțin controversată, acceptându-se ideea venirii lor din India, ipotezele referitoare la cauzele migrării lor spre Europa și alte zone au rămas încă neelucidate. O referire la aceasta face Dimitrie Dan, în lucrarea *Țigania din Bucovina*, care consideră plecarea țiganilor din India ca fiind datorată legilor lui Manu prin care: *se degrada condiția omului sub cea a dobitoacelor*.

Este posibil un asemenea exod, iar dacă acesta s-a produs, credem că este vorba doar de o migrare de mai mică amploare și doar spre zonele învecinate ce nu erau sub incidența legilor lui Manu. O posibilă confuzie în stabilirea locului și datei migrației țiganilor poate veni și din faptul că ascensiunea Islamului a produs dislocări de populații cu caracteristici somatice asemănătoare și vorbitoare a unor limbi înrudite cu

limba țigănească, cum ar fi populații din Afganistan sau Iranul de Răsărit. Cei care s-au ocupat de istoria țiganilor au făcut tot felul de supoziții referitoare la exodul acestora. S-a dovedit, însă, că este foarte dificil să se precizeze data exactă și motivele emigrării în masă din țara de origine. În 1875, istoricul francez Bataillard a rezumat tot ce s-a scris despre țigani până la acea dată și a ajuns la concluzia că aceștia și-au început emigrarea între secolele al VII-lea și al VIII-lea d.H. Bazându-se în mare parte pe studiile renumitului țiganolog Miklosich și ale învățatului olandez Gweie, Schwicker combate, în 1883, teoriile lui Grellmann și ale succesorilor săi privind migrarea țiganilor spre Europa. Amintim că țiganologii Grellmann, Fessler și Mate Brun fixează plecarea țiganilor între 1398 și 1399 și dau drept cauză a emigrării invadarea Indiei de către Tamerlan, a cărui cruzime a forțat un mare număr de locuitori să-și părăsească locul de origine. Această idee este susținută și de către M. Kogălniceanu în lucrarea *Esquisse sur l'histoire, le moeurs et la langue des Cigains*.

Istoricul A. F. Pott afirmă că țiganii existau în Imperiul de Răsărit de prin secolul al XI-lea, când bizantinii au adus mai multe mii de robi din Siria. De la austriacul Schwicker aflăm că la rezultate asemănătoare în ce privește localizarea în timp ajunge și învățatul olandez M. F. D. Gweie care îi consideră pe țigani identici cu tribul de popor *Djatt* din Asia de Est și pe care îi presupune aduși din India de către cuceritorii arabi între secolele VI - IX e.n. în Asia de Vest. Dintre aceștia, câteva mii, se pare că au fost transpuși, de către bizantini în 855 în Siria.

I: *Multitudinea acestor ipoteze, chiar dacă este în relație cu anumite evenimente verificabile istoric, trebuie să recunoaștem că ne aduce în situația de a dori o clarificare. Încerțați, vă rog, să sintetizați datele cunoscute până în prezent.*

L.C.: În legătură cu migrația cred că este bine, pentru moment, să reproduc opinia țișanologului I. H. Schwicker, aceasta fiind o sinteză a teoriilor formulate în acest sens, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acesta susține că trebuie ținut cont de faptul că limbajul țișanilor, în special gramatica, se aseamăna foarte mult cu limbile actuale ariene ale Indiei, încât se poate presupune că toate aceste limbi, în număr de opt, s-au format în aceleași condiții și în același spațiu. Din motive lingvistice, același savant susține că emigrarea țișanilor din India a avut loc doar atunci când limbile noi indiene au fost deja formate, într-o perioadă când, datorită destrămării limbii sanskrite, vechea declinare indiană dispăruse deja în jurul anului 1000 d.H. Această presupunere pare mult mai aproape de realitate decât ipoteza lui Grellmann și a succesorilor săi, conform căreia emigrarea țișanilor din India ar fi o urmare a cuceririlor mongolului Tamerlan. Trebuie recunoscut astăzi faptul că, datorită studiilor filologilor, se poate trasa, în linii mari, drumul parcurs de țișani din India spre Europa. Cu ajutorul filologiei comparate, s-au găsit în limba țișanilor cuvinte persane, armeneste, turcești, grecești,

slave, romanice. Pe baza observațiilor privind influența diferitelor limbi asupra limbii țigănești, s-au putut face referiri interesante privind itinerariul țiganilor spre Europa. Astfel, Miklosich este de părere că țiganii au trebuit să fi stat mai mult în imperiul bizantin, deoarece au în limba lor multe cuvinte din limba greacă. Ideea că țiganii au stat mult în imperiul bizantin o întâlnim și la Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*.

C. Popp-Serboianu consideră că țiganii au părăsit India în două mari grupuri, unul avansând în interiorul uscatului, iar celălalt urmând țărmurile. Așadar, primii au parcurs succesiv Belucistanul, Persia, deșertul Arabiei și, traversând deșertul Siriei, s-au stabilit un timp în Armenia. Aici, țiganii ar fi influențat limba armeană, în opinia istoricului amintit, după care s-ar fi îndreptat spre Marea Egee și arhipelagul grecesc. Ceilalți, urmând țărmul, ar fi traversat Marea Roșie, trecând în nordul Africii și, după aceea, prin Gibraltar, în Spania. Acestei grupe i-ar aparține țiganii egipteni și nubieni. Prima grupă s-ar fi divizat în două mari ramuri una, probabil cea care a stat în Armenia, s-a îndreptat spre Caucaz, iar cealaltă a parcurs Grecia, Turcia balcanică și România.

Istoricul Miklosich presupune că în Spania țiganii provin dintr-o singură grupă, din care o parte ar fi trecut munții Pirinei și nu a venit din Africa prin Gibraltar. Această ipoteză a fost combătută ulterior, în mod categoric, de către istoricul Bataillard. În același timp, toate documentele existente privitoare la apariția țiganilor în Europa, au condus la ideea că aceștia s-au ivit o dată cu ultimele invazii mongole. Acest fapt

este în concordanță cu ipoteza existenței unor grupări țigănești în Caucaz și Crimeea. George Potra susține că țiganii care porniseră spre nord au fost supuși fără dificultate de către tătari. Acest fapt este plauzibil deoarece apariția țiganilor în țările române corespunde cu drumul și epoca năvălirilor tătare spre mijlocul secolului al XIII-lea.

În studiul său despre țigani, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains connus en France sous le nom de Bohemiens*, Mihail Kogălniceanu consemnează existența în Ungaria, în anul 1260, în timpul regelui Bela al IV-lea, a unui popor pe nume *Ghingari* sau *Cingari*. Aceeași informație este furnizată și de țiganologul Schwicker. La noi, Nicolae Iorga a emis ipoteza apariției țiganilor ca populație adusă de valurile de migratori mongoli spre Europa pentru a putea fi folosiți ca buni meșteșugari. Se poate, însă, tot atât de bine, ca nu toți țiganii să fi fost transformați în robi și, astfel, o parte dintre ei să fi putut duce o viață nomadă, putând să apară în țările române și independent de năvălirile tătare. Astăzi, rezumând ideile istoricilor țiganologi, putem concluziona faptul că migrația țiganilor din India spre Europa a fost un fenomen complex ce a presupus mai multe faze derulate spațial și temporal având ca certitudini:

- originea din India de Nord (Punjab) sau teritoriile adiacente;

- migrarea spre vest determinată mai totdeauna de deplasările altor populații;

- deplasarea cu escale în diverse zone asiatice (Siria, Crimeea etc.);

- apariția în Europa pe trei căi:

- din Turcia și Arhipelagul grecesc în Peninsula Balcanică;

- din nordul Africii prin Gibraltar în Spania;

- din Crimeea spre Europa Centrală.

În ceea ce privește limba țigănească putem spune, fără ezitare, în urma unor cercetări personale recente, că există foarte multe cuvinte de origine sanskrită în lexicul acestei limbi, despre care s-a presupus că provin din alte limbi. În același timp, am constatat, fără echivoc, faptul că structurile gramaticale ale limbii țigănești sunt aceleași cu cele ale limbii sanskrite, între aceste limbi existând o relație foarte strânsă, comparabilă cu cea dintre limba română și cea latină. De fapt, rezultatele acestor cercetări urmează să vadă lumina tiparului prin lucrarea *Limba sanskrită și limba rromani*, existentă deja în manuscris. Din acest unghi, pe viitor sunt așteptate clarificări care, vor pune într-o altă perspectivă datele deținute acum de către istorici și lingviști.

I: *Cred că o mare problemă a istoriei țiganilor este și aceea a momentului consemnării lor în Europa. Există diferențe considerabile, chiar de sute de ani, între atestările documentare dintr-o țară europeană și alta vecină acesteia. Cum interpretați această realitate șocantă?*

L.C.: Încercări de stabilire a datei exacte a apariției țiganilor pe continentul nostru au făcut țiganologii Bataillard, Borow, Cora Guido, Miklosich, Kogălniceanu, Schwicker și alții. Diverse cronică îi consemnează aproape simultan pe țigani la începutul secolului al XV-lea pe tot cuprinsul Europei. Ca și Kogălniceanu, C. Popp-Serboianu arată că primele consemnări privind existența țiganilor în Europa datează din anul 1260 și sunt legate de informațiile conținute în scrisoarea lui Ottocar II, regele Boemiei, către Papa Alexandru IV, în care se arată că în armata regelui Ungariei existau și cete dintr-o populație pe nume *Cingari*. Consemnarea țiganilor pe tot cuprinsul Europei arată că ei se răspândiseră, pe nesimțite, pe întreg continentul. Reacția locuitorilor în locurile unde au ajuns țiganii a fost extrem de ostilă, deoarece nimeni nu putea înțelege felul lor de viață, existența lor nomadă, într-un contact permanent cu natura. Regii țărilor în care au ajuns au fost aproape unanimi în a-i alunga de pe teritoriile proprii, considerându-i exponenți ai unei mentalități străine, distructive, acuzându-i mereu de înșelătorie, vrăjitorii, hoții etc.

I: *Și totuși, în ciuda acestei ostilități generale, țiganii au fost permanent prezenți în spațiul european. Cum se explică acest fenomen cu totul special?*

L.C.: Cu felul lor de viață și în ciuda persecuțiilor, țiganii au "cucerit", fără luptă și fără vărsare de sânge, teritoriul Europei și al altor continente, înscriindu-se în istoria și

conștiința celorlalți oameni ca o prezență ciudată și străină, dar de netăgăduit. Ei au găsit mereu soluții pentru supraviețuire, cu o tenacitate incredibilă. Acest fapt este ușor de remarcat chiar dacă, uneori, datele referitoare la evenimentele legate de viața acestei etnii sunt insuficiente sau chiar contradictorii. Voi susține această idee în cele ce urmează.

Astfel, deși istoricul Eccard susține că Polonia a fost primul azil al țăganilor, savantul Bataillard este de părere că țăgani au venit mai târziu în Polonia și că poporul considerat a fi fost cel al țăganilor și consemnat în 1256 era, de fapt, un trib de tătari. În *Cronica di Bologna*, Muratori susține că primii *egipteni* sau *zingari* care au sosit în oraș au fost înregistrați la 1422. Apoi Borow avansează ideea că primii țăgani, atestați documentar, ar fi fost o ceată de 3000, care au apărut în anul 1417 lângă Suceava, cu permisiunea voievodului Alexandru I. În anii următori, alte cete de țăgani ar fi pătruns în Țara Românească, Transilvania și Ungaria. Astfel, un grup de țăgani conduși de voievodul Laslo s-a stabilit la Ziss și a obținut de la regele Sigismund autorizația de a locui în apropierea orașelor libere și a orașelor regale. În Ungaria țăgani aveau statutul de *peculium regis* (*domeniul regelui* n.n), privilegiu ce îi puneau automat sub protecția acestuia. Mihail Kogălniceanu arată că prima consemnare demnă de luat în seamă este cea referitoare la apariția țăganilor în Moldova, sub domnia lui Alexandru cel Bun, în 1417. Același istoric consideră că celelalte consemnări și ipoteze sunt insuficiente pentru stabilirea datei apariției țăganilor în sud-estul Europei.

I: Este foarte interesant faptul că atestările documentare referitoare la țiganii din țările române sunt mai apropiate de cele din țările europene decât de consemnările similare din Serbia și Ungaria. Cum se explică aceasta?

L.C.: În realitate, primele atestări documentare referitoare la țiganii din teritoriile românești sunt constituite de: un document din 1385 al lui Dan Vodă și un hrisov din 1388 al lui Mircea cel Bătrân. Nu este greșit să presupunem faptul că țiganii existau de mai mult timp în țările române, față de referirile documentare. Este oricând posibilă descoperirea unor noi hrisoave care să confirme acest fapt. Cu cât înaintăm în timp, datele devin mai clare, mai abundente, permițând elaborarea unor ipoteze mai pertinente. Astfel, datele ulterioare anului 1417 sunt mai greu de contestat, ele fiind destul de unitare ca înțeles, deși aparțin unor izvoare diferite. În acest mod, aflăm că în 1417 țiganii au urcat spre Germania, în împrejurimile Mării Nordului, iar în 1418 au pătruns în Elveția ca o mare hoardă a unei nații necunoscute, brună la culoare, cu o figură străină, prost îmbrăcată, înarmată cu pașapoarte ale oficialităților bisericești și obștești. Aceștia se numeau *Cingari* sau *Țigani* iar șeful se chema Mihai. Patru ani mai târziu, în 1422, zicând că vin din Egipt, conduși de un anume Andrei, țiganii apar în Bologna și Bâle. Între 1430 și 1440 țiganii au apărut în Anglia, iar în 1458, este dată deja o ordonanță a guvernului acestei țări având caracter ostil țiganilor. Putkanov îi menționează pe țigani în Rusia, în jurul anului 1500.

SFÂNTA SARA

Una dintre cele mai incitante enigme ale lumii țiganilor este, fără îndoială, corpusul de legende legate de Sfânta Sara, zeiță ocrotitoare și atotputernică în raport cu cei care i se închină¹.

Pentru aflarea semnificației exacte legate de această misterioasă sfântă a țiganilor, este foarte important să punem în discuție cele mai importante ipoteze existente în acest sens.

Una dintre legende susține faptul că Petru, înainte de a pleca de la Roma, ar fi decis în ceea ce privește viitoarea activitate a apostolilor și discipolilor lui Hristos pentru Occident. Dintre cei douăzeci și patru de discipoli desemnați pentru această misiune, șaptesprezece, conduși de Maximin, erau destinați activității din provinciile Galiei; la aceștia s-au alăturat Sfintele femei, Lazăr, Sidoniu și Iosif din Arimateea². Aceștia ar fi plecat cu un vas cu pânze care a ajuns în delta Ronului unde a luat naștere o mică cetate denumită succesiv: Notre-Dame-de-la- Barque, Notre-Dame-de-la-Mer și Saintes-Maries-de-la-Mer. Astfel, Maria de Clopas, Maria Salomeea și misterioasa Sara s-ar fi stabilit în această localitate, unde sunt sărbătorite în fiecare an de către localnici. Un ritual aparte este legat de sărbătoarea Sfintei Sara, derulat de țigani în luna mai printr-un pelerinaj spre o criptă sub care se află o fântână³. În zori, un grup mare de țigani se îndreaptă spre cripta fântânii cu scopul de a-și alege „regina”. Procesiunea este condusă de o bătrână, cea mai vârstnică din grup, însoțită de un bătrân, o tânără și un copil. Bătrâna scoate apă din fântână, umple un urcior pe care îl strânge lângă inimă, începând marșul procesional.

S-au făcut, până în prezent, foarte multe speculații privind simbolistica acestui ritual, asociindu-se acesteia sensuri alchimice sau legate de căutarea Sfântului Graal. Suntem rezervați în a stabili sau accepta, pe moment, o simbolistică ce degajă din derularea ritualului mai sus amintit.

O altă legendă spune că, după moartea lui Isus, Maria Magdalena și Maria Iacobeea însoțite de o slujnică de culoare neagră, pe nume Sara, ar fi fugit din Iudeea de frica persecuțiilor și, cu ajutorul unei bărci, ar fi ajuns în sudul Franței în localitatea cunoscută astăzi sub numele Saintes-Maries-de-la-Mer.

Alte legende se constituie în variante ale celor două prezentate mai sus. Toate acestea vorbesc despre câte două, mai rar câte trei Marii venite de pe mare și stabilite în sudul Franței împreună cu o ciudată slujnică pe nume Sara, dar tot cu statut de sfântă. Celor interesați de amănunte privind „Mariile”, personaje ale acestor legende creștine (Maria de Clopas, Maria Magdalena, Maria Iacobeea, Maria Egipteanca, Maria Salomeea), le recomandăm studiul *Maria Magdalena*⁴ aparținând lui Sharan Newman.

---

¹ Reproducem un fragment din textul unei invocări semnificative a Sfintei Sara de către țiganii din America Latină: *Oração a Santa Sara „Santa Sara, pelas forças das águas/ Santa Sara con seus mistérios,/ possa estar sempre ao meu lado,/ pela força da natureza./ Nos, filhos dos ventos, das estrelas e da lua cheia,/ pedimos a Senhora que esteja sempre ao nosso lado;/ pela figa, pela estrela de cinco pontas;/ pelos cristais hao de brilhar sempre em nossas vidas./ .....”*.

² Patrick Riviere, *Sfântul Graal – istorie și simboluri* -, Editura Artemis, București, 1990, p. 62.

³ *Ibidem*, p. 63.

⁴ Sharan Newman, *Adevărata istorie din spatele Codului lui Da Vinci*, Meteor Press, București, 2006, pp. 178-189.

Cercetând partea de posibil adevăr din aceste legende aflăm că tradiția greacă, susținută de mărturii credibile, atestă faptul că Maria Magdalena a fost îngropată în Efes, în Asia Mică, și că împăratul Leon a adus-o la Constantinopol în anul 886⁵. Această opinie este susținută și de Sfântul Grigorie din Tours⁶. Deci nu poate fi vorba, în realitate, despre o venire pe mare a celor două sau trei „Marii” și a unei slujnice Sara, personaje menționate de legendele medievale. Legendele despre Maria Magdalena și celelalte personaje pomenite și comentate mai sus au apărut în secolul al X-lea alături de alte legende despre personaje ale creștinismului timpuriu care s-ar fi refugiat în Apus (menționăm, din aceeași perioadă, relatările similare despre sfinții Iacov și Denis).

Cunoaștem cu toții faptul că în fiecare legendă există întotdeauna un adevăr, nu neapărat cel susținut de conținutul acesteia, dar cu siguranță o realitate al cărui model se regăsește transfigurat în relatările care ajung până la noi.

Analizând legendele sfințelor „Marii” observăm următoarele:

- există, în toate situațiile, bine evidențiată, o „trinitate” prezentată unitar: o variantă care prezintă trinitatea a două „Marii” împreună cu Sara și o altă variantă care prezintă trei „Marii” însoțite de o „slujnică” misterioasă, dar nu mai puțin importantă ca semnificație religioasă;

- în mitologiile precreștine există „trinități” constituite de zeițe dintre care amintim:

1) trinitatea zeitelor „mame” din credințele galilor, reprezentate pe un altar la Jabreilles, lângă Laurière, în Haute-Vienne⁷.

2) Nornele – grup de zeițe ale destinului compus din trei fecioare reprezentând cele trei stadii ale timpului și care hotărăsc destinele zeilor și universului (mitologia scandinavă)⁸.

3) Parcele – cele trei zeițe ale destinului în mitologia romană; aveau ca atribuție principală veghea nașterilor⁹.

4) Moirele – cele trei zeițe ale destinului în mitologia greacă (Klotho – nașterea, Lahesis – viața, Atropos – moartea) care: torc, deapănă și taie firul vieții „din caietul veșniciei”¹⁰.

5) Considerăm semnificative și existența altor grupuri trinitare din mitologiile Europei, cum ar fi: Horele și Grațiile, cu semnificații înrudite zeitelor timpului, fecundității¹¹ etc.

6) În aceeași idee, semnalăm prezența „trinităților” în poveștile din zona europeană, în general, și mediteraneană, în special (trei frați, trei surori, trei zmei, trei obstacole, trei zile și trei nopți etc.).

---

⁵ *Ibidem*, p. 182.

⁶ *Ibidem*, p. 184.

⁷ Patrick Riviere, *op. cit.*, p.65.

⁸ V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 422.

⁹ *Ibidem*, p. 459.

¹⁰ *Ibidem*, p. 401.

¹¹ Sigmund Freud, *Scrieri despre literatură și artă, Motivul alegerii casei*, Editura Univers, București, 1980, pp. 139-154.

Ne limităm doar la aceste exemple deși lista „trinităților” constituite de zeițe precreștine poate continua¹².

- potrivit istoricului și geografului antic Strabon¹³ în locul numit astăzi Saintes-Maries-de-la-Mer, în antichitate și o parte din perioada medievală, se ridica un templu dedicat zeiței Diana.

Toate aceste date ne impun o cercetare mai atentă a contextului în care au apărut legende mai sus menționate. Astfel, încercând să stabilim care este relația dintre Diana și celelalte zeițe ale panteonului păgân din zona Mediteranei aflăm următoarele:

- Diana este o zeiță italică arhaică, identificată de romani cu Artemis și inclusă în panteonul mitologiei romane ca zeiță a Lunii, simbol al luminii și ocrotitoare a vânătorii; ulterior a fost considerată ca patroană a renașterii anuale a vegetației¹⁴.

- Artemis este zeița greacă a vânătorii; are atributele zeiței Diana; în perioada târzie i se adaugă atributele de zeiță binefăcătoare care ocrotește câmpul și animalele; templul din Efes o reprezintă ca pe o zeiță a vegetației fecunde¹⁵.

- Hekate este o zeiță a nopții, a lucrurilor întunecate, subpământene, considerată uneori a fi „Artemis în Infern”; într-o altă ipostază, este asociată Lunii (Selene); în perioada târzie a cultului a fost confundată cu Artemis¹⁶.

- Selene este zeița Lunii în mitologia greacă, identificată ulterior cu Artemis; romanii au asimilat-o cu zeița lor Luna, sfârșind prin a o confunda cu Diana¹⁷.

- Ceres este zeița recoltei și grâului în mitologia romană provenită dintr-o veche divinitate italică agrară și din zeița greacă Demeter; Ceres era venerată ca și „creatoare a recoltelor” și zeiță a întregii lumi vegetale¹⁸.

- Demeter este zeița - personificare a vegetației primăverii și a fertilității pământului; în *Fragmentele Orfice*, întâlnim un imn în care este apelată „Demeter, Glină Mamă a tuturor și cea care le dăruiește din belșug totul”¹⁹; mai era denumită „Maica Grâului”, dar și „Demeter cea neagră” (pământul rodnic); cultul zeiței Demeter este legat de cultul zeului Helios implicat în asigurarea fertilității pământului²⁰; zeița Demeter se regăsește și astăzi în hagiografia creștin-ortodoxă a Sfântului Dumitru²¹.

La o primă observație, zeițele romane și grecești amintite mai sus, delimitează un spațiu cultural și geografic identificat ca țărnul european al Mediteranei. Putem spune că aceste zeițe sunt, în primul rând și în mod direct, geografic vorbind, „ale mării”. În mod indirect, aceste zeițe (mai puțin Ceres și Demeter), fiind și „ale

¹² Un exemplu pot fi și cele trei Urs(z)itoare din mitologia românească, zeițe care „urzesc” firul vieții unui nou născut, stabilindu-i destinul.

¹³ *Apud* Patrick Riviere, *op. cit.*, p.67.

¹⁴ V. Kernbach, *op. cit.*, p. 141b.

¹⁵ *Ibidem*, p. 48a.

¹⁶ *Ibidem*, p. 216.

¹⁷ *Ibidem*, p. 530a.

¹⁸ *Ibidem*, p. 105b.

¹⁹ *Apud* O. Kern, *Orpheus Fragmenta*, fragmentul 302, Leipzig, 1922.

²⁰ V. Kernbach, *op. cit.*, p. 135-136.

²¹ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 2, Edit. Științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 401.

Lunii” sunt și „ale mării” fiind cunoscută, încă din Antichitate, influența Lunii asupra apelor mării, fenomen pus, în acea perioadă, pe seama puterii zeităților acestui astru.

În tot spațiul mediteranean, cuplul Diana-Artemis se constituie într-o permanență în credința locuitorilor Imperiului Roman, dovadă în acest sens fiind altarele, sanctuarele și templele ridicate de aceștia în cinstea zeitelor mai sus menționate. O a treia zeiță, cu rol similar celor din primul cuplu, Hekate, poate fi asociată cuplului Diana-Artemis, toate trei fiind „zeițe ale mării” și sărbătorite ca atare de către locuitorii țărmului Mediteranei.

Demeter, numită și „cea neagră”, zeiță a fertilității și a pământului, este prin rolul său germinativ și protector, fără îndoială, înrudită cu celelalte trei, la rândul lor, zeițe ale naturii și fecundității.

Remarcăm o similitudine între cele două sau trei zeițe „ale mării” și cele două sau trei „Marii ale mării”, prezente în câte o legendă, dar și prezența unei zeițe numită „cea neagră” care ar corespunde Sfintei Sara tot „cea neagră” (*kali*, în limbajul țiganilor care o adoră).

Facem observația că Sfânta Sara este întâlnită numai în credința țiganilor mediteranieni („sarassini”) sau emigrați în alte zone ale lumii, plecați din această parte a Europei. Dar zona țărmului european al Mediteranei este chiar locul de adorare al acestor zeițe. Remarcăm, cu roluri similare, și zeițele Ceres și Selena, fapt care ne duce la concluzia că sunt cinci zeițe „ale mării” corespunzând ca număr celor cinci Marii prezente în variantele legendelor creștine referitoare la Sfânta Sara.

La aceste observații, adăugăm și faptul că apariția legendelor creștine despre „Mariile mării” și Sfânta Sara este plasată de istoriografie în perioada secolelor XI-XII, perioadă care coincide cu primele consemnări documentare referitoare la apariția țiganilor în Europa, în chiar zona bizantină și mediteraneană. Este și perioada imediat următoare evenimentului de mare importanță religioasă și politică, numit în istorie Marea Schismă (1054 d. H.), caracterizată printr-o exacerbare a manifestărilor creștine în ceea ce privește impunerea doctrinei și a „justificărilor” necesare, în acest sens.

Ținând cont de toate aceste observații propunem, pentru moment, ipoteza că Sfânta Sara „cea neagră” corespunde zeiței Demeter „cea neagră”, iar cele cinci Marii „ale mării” vin să înlocuiască cele cinci zeițe păgâne „ale mării” din zona litoralului european al Mediteranei.

Vom încerca să descifrăm în continuare cum a fost posibil acest lucru, de ce această sfântă se numește Sara și de ce este adorată de către țigani ?

Este firesc să ne gândim mai întâi de ce țiganii, necreștini, au un atașament atât de categoric la credința într-o sfântă creștină cu numele de Sara. Din acest motiv, vom căuta în mitologia Indiei, locul de origine al țiganilor, o posibilă explicație. În panteonul zeităților foarte importante pentru indieni, întâlnim două zeițe care ne interesează în cecetarea noastră:

- Zeița Durgā-Kali (Cea Inaccessibilă-Cea Neagră) cu rol în deținerea energiilor universale creatoare sau distructive pe care le manipulează de obicei în scopuri distructive, fiind, la fel de bine, o zeităte a regenerării naturii și fecundității, dar și a răzbunării și distrugerii, a pedepselor și reglajelor, în manieră apocaliptică, privind

viața oamenilor și a naturii. Ea este reprezentată călare pe un leu cu aspect înspăimântător, care nu este altul decât Șiva, zeul războiului²². În alte reprezentări, există două zeițe: Durgā (Cea Inaccessibilă) și Kali (Cea Neagră), care împreună cu Parvati (Fiica Muntelui) sunt cele trei soții ale zeului Șiva. În această reprezentare, rolul distructiv și punitiv revine zeiței Kali, iar atributele legate de deținerea energiilor universale, în sens constructiv, zeiței Durgā. Și în perioada contemporană, zeița Kali este adorată în temple prin sacrificarea unor animale domestice²³. În alte reprezentări, atât atributele pozitive cât și cele negative sunt definatorii pentru zeița Kali, aceasta fiind: forța cosmică a timpului, autoarea actului creației universale, marea putere cosmică, mamă divină universală, zeiță a morții și a lucrurilor nedemne ale creației etc.

- Zeița Sarasvati, divinitate a apelor cerului, a râurilor, a fertilității pământului, dar și maică divină a cerului și ocrotitoare a oamenilor, a științei, literaturii și artelor²⁴. Căutând semnificația numelui acestei zeițe în limba sanscrită, aflăm că *sarasvati* poate avea următoarele semnificații: „regiune bogată în bălți, în lacuri; numele unui râu sacru care limitează domeniul lui Brahma și se varsă în Gange; zeiță a cuvântului și elocvenței; nume al zeiței Durgā; soția lui Vișnu, Manu, etc.; cuvânt, elocvență, cuvânt divin, oracol”²⁵. De aici, este evidentă o relație, chiar de identitate, între zeițele Sarasvati și Durgā și mai puțin cu Kali cea răzbunătoare.

Din cele menționate mai sus, se poate observa că atributele zeiței Sarasvati sunt foarte apropiate de cele ale zeiței Demeter și corespund rolului pozitiv, creștin, al Sfintei Sara, adorată de țigani din zona Mediteranei, dar și din America Latină, sub denumirea Sfânta Sara Kali.

Remarcăm denominația Kali adăugată de țigani de peste Atlantic fapt care ar presupune o trimitere la zeița Kali („Cea Neagră”). Dar pentru că această trimitere nu corespunde, în totalitate, atributelor creștine ale Sfintei Sara, considerăm corectă folosirea cuvântului *kali* („neagră” în țigănește) cu literă mică, cu semnificație de atribut care face referire directă la culoarea pielii Sfintei Sara.

În încercarea de a descrie semnificația ritualului derulat de țigani din sudul Franței pentru zeița Sara vom porni de la simbolistica vasului (de cult) în cultura indiană, fără să ne intereseze speculațiile culturale europene pentru acest obiect al ritualului (potir al Sfântului Graal, simbol al secretului pietrei filosofale din căutările alchimiștilor etc.). Din această cercetare, aflăm că *vas*, în sens obișnuit, dar și ritualic, corespunde în sanscrită cuvântului *pātra*- care are următoarea sferă semantică: „vas pentru băut, cupă, recipient (în general); vas pentru alegerea unei persoane care posedă, într-un grad înalt, o calitate; persoană demnă de a ocupa un loc ales; vas destinat pentru a conferi o demnitate, un rang înalt; persoană demnă, aptă pentru un rol deosebit; epitet al zeiței Durgā (Sarasvati)”²⁶.

²² J. Ch. Blanc, *Mitologia indiană*, Meteor Press, București, 2004, p. 74.

²³ Vicente Blasco Ibáñez, *Călătoria unui romancier în jurul lumii*, vol. 3, Edit. Sport-Turism, București, 1984, p. 13.

²⁴ V. Kernbach, *op. cit.*, p. 525a.

²⁵ N. Stchoupak, L. Nitti et L. Renou, *Dictionnaire sanskrit-français*, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris, 1986, p. 815b.

²⁶ *Ibidem*, p. 427b.

Revenind la ritualul descris succint la începutul argumentației noastre și corelând elementele sale constitutive cu semnificația *vasului* în cultura indiană, observăm cu ușurință faptul că „regina” care urmează să fie aleasă nu este alta decât Sarasvati (Durgā), zeiță a cărei demnitate este conferită tocmai de vasul plin cu apă pe care cea mai vârstnică femeie a comunității îl manevrează în timpul derulării ritualului. Apa din vas este elementul cel mai reprezentativ al „reginei” alese – Sarasvati – zeiță a apelor cerului, a râurilor, a fecundității etc.

Și pentru a demonstra fără posibilitate de dubiu că Sfânta Sara își are originea în zeița Sarasvati și nu are vreo legătură cu trimerurile biblice spre numele Sara vom aduce în discuție următoarele:

Sārā, sarai, în ebraică înseamnă „prințesă”, iar personajul biblic Sara era soția lui Avram și sora sa vitregă după tatăl lor Terah (*Gen. 20:12*). Ea a plecat cu el din Ur din Caldeea, din Haran spre țara Canaanului. Din cauza foametei au plecat o vreme în Egipt unde fiind prezentată ca sora lui a fost luată în haremul faraonului, după care faraonul aflând adevărul i-a alungat pe amândoi (*Gen. 12*). Ajungând la curtea lui Abimelec, regele Gherarului, a fost prezentată tot ca soră a lui Avram. Pentru că a fost stearpă ea a acceptat ca roaba Agar să-i nască soțului ei un fiu, anume pe Ismael (*Gen. 20:14*). La 90 de ani ai ei și-a schimbat numele în Saara iar soțul ei în Avraam. Prin voia lui Iahve, Sara a născut un fiu, pe Isac fiind menită să devină „mama multor neamuri” (*Gen. 17, 18:14*). Sara a trăit 127 de ani și a fost înmormântată într-o peșteră din Hebron (*Gen. 21:1*)²⁷.

Ca semnificație, personajul Sara este considerat ca un exemplu al încrederii în Iahve (*Isaia 51*). În *Noul Testament*, atât Sara cât și Avram sunt considerați printre cei a căror credință înseamnă neprihănire (*Rom. 4:9*); ea este numită mamă a copiilor făgăduinței (*Rom. 9:9*). În *Epistola către evrei*, Pavel o include pe Sara pe lista oamenilor credinței (*Evr. 11:11*). Sara apare în *Biblie* și ca o soție care a avut o adevărată considerație pentru bărbatul ei (*1 Petru 3:6*)²⁸.

Chiar în situația în care epitetele biblice ale personajului Sara sunt pozitive, ea fiind: o „prințesă” ca semnificație a numelui, o „mamă a multor neamuri”, „mamă a copiilor făgăduinței” și o soție exemplară, nu putem să stabilim o relație semnificativă cu „slujnica” Sara, personaj legendar misterios adorat de țiganii „sarasini” de pe țărmul european al Mediteranei. Putem doar constata că epitetele atribuite personajului biblic Sara nu contrazic atributele Sfintei Sara, acestea având, în totalitate, conotații pozitive, de aceea, nu excludem posibilitatea suprapunerii acestor semnificații creștine peste cele păgâne provenite de la zeițele Demeter și Sarasvati, fapt care a condus la crearea Sfintei Sara *kali* cu atributele sale actuale.

Din argumentația dezvoltată mai sus se pot trage următoarele concluzii:

- Zeița Sarasvati (Sara) existentă în credința țiganilor (consemnați documentar încă din secolele XI-XII) de pe țărmul european al Mediteranei a trecut în legendele creștine alături de Sfintele Marii ale Mării ca Sfânta Sara cea neagră (*kali*);
- întregul panteon păgân de „zeițe ale mării” se regăsește, după cum am văzut, în legendele creștine catolice, apărute la începutul celui de-al doilea mileniu, ca „Sfinte

²⁷ *Dicționar biblic*, Societatea Misionară Creștină, Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995, pp. 1154b-1155a.

²⁸ *Idem*.

Marii ale Mării”, iar zeița indiană Sarasvati, similară ca atribute zeiței Demeter („cea neagră) se suprapune acesteia regăsindu-se alături de Mariile Mării;

- Rolul și semnificația actuală a Sfintei Sara *kali* este constituit de suprapunerea simbolisticii și atributelor zeiței Demeter, zeiței Sarasvati și Madonei creștine;

- În concepția țiganilor, Sfânta Sara *kali* este, prin atributele pe care le are, asimilată, în prezent, ca rol, Madonei creștine.

Putem considera că existența actuală a personajului creștin Sfânta Sara kali cu rădăcini culturale atât europene, prin zeița Demeter „cea neagră”, cât și indiene, prin zeița Sarasvati, constituie un exemplu de osmoză culturală a unor simboluri din lumi diferite, fiind, în același timp, o oglindă atât a istoriei complexe cât și a destinului de suflet hărăzite de providență pentru etnia țiganilor.

Limpezirea acestui enigmatic aspect al istoriei și tradițiilor țiganilor înlătură ipotezele fanteziste care, oricât de tentante ar fi, nu aduc folos nimănui. În același timp, se reface filiația culturală a unuia dintre cele mai interesante și complexe simboluri religioase ale lumii țiganilor – Sfânta Sara.

Prof. dr. Lucian Cherata